

МУЗЕЈИ

9/2022
нова серија

MZC

МУЗЕЈСКО ДРУШТВО СРБИЈЕ
SERBIAN MUSEUM ASSOCIATION

Музеји 9 (н. с.) 2022.

МУЗЕЈСКО ДРУШТВО СРБИЈЕ
SERBIAN MUSEUM ASSOCIATION

МУЗЕЈСКО ДРУШТВО СРБИЈЕ
SERBIAN MUSEUM ASSOCIATION

MUSEUMS
No. 9 (n. s.)

Editor in chief
Gordana Pajić

Editorial board
Ljubiša Vasiljević, PhD, Chairman
Ivana Ćirić, PhD
Kristina Jorgić Stepanović, PhD
Bojana Plemić, PhD
Jelena Anđelković Grašar, PhD
Maja Gojković
Čarna Milinković

UDC 069
ISSN 1821-0694=Музеји

BELGRADE 2022

МУЗЕЈСКО ДРУШТВО СРБИЈЕ
SERBIAN MUSEUM ASSOCIATION

МУЗЕЈИ
Бр. 9 (н. с.)

Главни и одговорни уредник
Гордана Пајић

Уређивачки одбор
др Љубиша Васиљевић, председник
др Ивана Ћирић
др Кристина Јоргић Степановић
др Бојана Племић
др Јелена Анђелковић Грашар
Маја Гојковић
Чарна Милинковић

УДК 069
ISSN 1821-0694=Музеји

БЕОГРАД 2022.

Издавач
МУЗЕЈСКО ДРУШТВО СРБИЈЕ
Београд, Трг Републике 1а
muzejskodrustvosrbije@gmail.com
www.mdsrbija.org

За издавача
Гордана Пајић, председница МДС-а

Лекџура и корекџура
Маја Гојковић

Превод на енглески језик
Марта Васиљевић

Дизајн корица
Александар Козлица

Припрема за штампу
Атеље Јуреш

Фотографија на насловној страни
Хербарски примерак, дивља јабука (*Malus sylvestris*)
(фотографија: Б. Милићевић)

Штампа
Атеље Јуреш, Чачак

Тираж
200 примерака

**Припрема и објављивање часописа финансирани средствима
Министарства културе и информисања Републике Србије**

Садржај

Гордана В. Пајић	
Уводна реч	7
Милица Р. Миладиновић	
Праисторијски налази као део нове сталне поставке Народног музеја Крушевац	11
Ивана Д. Ђирић	
Идентификациона документација (Object ID) хемеротечке збирке албу- ма Николе Тесле	33
Вјера Медић	
Колекција Владана Стошића	51
Александра Р. Савић	
Интерактивни музеолошки концепт Пројекат и изложба <i>Стијаро и несстијало воће Србије</i>	69
Милица Д. Тапавички Илић, Марија С. Шеган Радоњић	
Доступност и отвореност података о археолошком наслеђу у Србији ...	87
Јелена С. Стојковић	
Конзерваторско-рестаураторски третман копије фреске на платненом носиоцу	105
Ирина С. Кајтез, Теодора З. Младеновић	
Надгробни споменици са нововековне некрополе Маџарско гробље у Љигу: Стање очуваности и степен угрожености	123
Стефан Р. Станчић	
Украсавање Београда: Баштина која нестаје	141
Саша В. Шепец	
Бити кустос: Из угла кустоса научно-техничке баштине	163
Драган Б. Киурски	
Фолкова категоризација публике на примеру Народног музеја Кикинда	175
Kristina M. Pavlović	
Obitelj u posjetu Dvoru Veliki Tabor Kultura, baština, priroda i zabava	189
Драгана Ч. Латинчић	
Ослушкивање публике: <i>Музички сводови Београда</i>	205

Марина М. Пејовић	
Музеј за све, сви за музеј	
Пример музејског програма за особе из друштвено угрожених група ..	223
Милица А. Орловић Чобанов	
Легат – едукативни центар нових идеја	239
Драгана П. Вучићевић	
Кабинет Јосиф Панчић:	
Дијалог са посетиоцем или сијеста у музеју	253
Катарина Д. Ђурић	
Пројекат <i>Хоћу и ја да знам</i> Народног музеја у Крагујевцу	265
Омер Ђ. Калаџ	
Музеј и музејске збирке у Рожајата	273
Маријана В. Вашчић	
<i>Хронологија израђања скулптуре у Србији 1945-2000</i>	
Другачији приступ дигитализацији и презентацији грађе	285

Ирина С. Кајтез

археолог-конзерватор

Републички завод за заштиту споменика културе – Београд

irina.kajtez@heritage.gov.rs

Др Теодора З. Младеновић

истраживач-сарадник

Лабораторија за биоархеологију, Одељење за археологију,

Филозофски факултет, Универзитет у Београду

teodora.mladenovic@f.bg.ac.rs

НАДГРОБНИ СПОМЕНИЦИ СА НОВОВЕКОВНЕ НЕКРОПОЛЕ МАЏАРСКО ГРОБЉЕ У ЉИГУ СТАЊЕ ОЧУВАНОСТИ И СТЕПЕН УГРОЖЕНОСТИ

Апстракт: Представљени су тренутно стање очуваности и степен угрожености надгробних споменика на локалитету Маџарско гробље у Љигу. Гробље је познато по стећцима – слемењацима са постољем. Евидентирано је око 80 надгробника, који се могу разврстати у четири групе: усадник-стела, усадник-крст, положен надгробни споменик и комбинација усадник-стела/крст и положен надгробни споменик. На основу натписа, датују се на почетак XIX века, али је извесно да има и старијих. Будући да до девастирања локалитета долази услед ширења савременог гробља, ауторке указују на тренутни степен угрожености ових надгробника и потребу њихове заштите.

Кључне речи: надгробни споменици, Љиг, нови век, Маџарско гробље

Маџарско гробље у Гукошу је једно од типичних гробаља каква се срећу у селима и засеоцима качерског и таковског краја. То су гробља која имају традицију коришћења од средњег века до данашњих дана. Из тог разлога, многи

споменици из средњег века, али и новог доба, су уништени или оштећени због савремене употребе гробља.¹ Циљ ауторки овог рада је да прикажу тренутно стање старих споменика на поменутом гробљу јер је током последњих неколико година, па и деценија, ширење гробља у знатној мери утицало на њихову девастацију.

Маџарско гробље² је једно од старих љишких гробаља. Налази се у Гукошу, а представља централни део савременог гробља Љига и села Гукоша и Бранчића. Удаљено је приближно 3 км од центра Љига, на старом путу према Руднику, а географски и административно је на међи села Гукоша и Бранчића. Село Гукош, надомак Љига, налази се у области Качер.³ Ка западу се простире с обе стране Драгобиљске реке код њеног ушћа у Љиг и на десној страни реке Љиг, до истоимене варошице. Према истоку, Гукош се граничи са селом Бранчићем. Маџарско гробље је смештено на Гробљанском брду, на његовом врху, који визуелно доминира над околином (Слика 1).

У новије време на гробљу је саграђена капела, а у изградњи је и мањи триконхални објекат. Није познато да је на гробљу раније постојала нека сакрална грађевина. На основу претходних истраживања, најстарији евидентирани споменици на гробљу у Гукошу потичу из средњег века. То су већи број надгробних споменика „у виду неотесаних плоча“⁴ и три слемењака с постољем.⁵ Осим њих, на гробљу се налазе надгробници који се, према натписима и типу, могу датовати у период од XIX века до данас (Слика 2).

Време и интензитет употребе гробља били су условљени и густином насељености овог краја. Из историјских извора се сазнаје да се село Гукош не помиње у попису нахија из времена аустријске окупације Србије (1717–1739), али је на карти приложеној уз попис, ово место означено као насељено, под именом

---

1 Никола Дудић, *Стара гробља и надгробни белези у Србији* (Београд: Републички завод за заштиту споменика културе, 1995), 20.

2 Ауторке су се определиле да у раду користе назив Маџарско уместо Мађарско гробље, како се среће понегде у литератури (Мирјана Ђоровић-Љубинковић, „Некрополе и гробни белези“, у *Археолошки споменици и налазишта у Србији*, II – *Централна Србија*, ур. Ђурђе Бошковић (Београд: Српска академија наука, 1956), 231–263; Емина Зечевић, *Мраморје: споменици у западној Србији* (Београд: Српско археолошко друштво, 2005), због тога што је варијанта Маџарско устаљена међу мештанима и карактеристична је за качерски крај и околину (Јован Хаџи-Васиљевић, „Маџарско гробље у Ставама“, *Гласник Етнографског музеја у Београду* књ. 6 (1931): 115-116.

3 Качер је област у Шумадији која обухвата територију слива реке Качер; простире се између северних и западних обронака планине Рудника, планина Букуље и Венчаца (Јован Марковић, *Географске области СФРЈ* (Београд: Завод за издавање уџбеника СФРЈ, 1967), 201-202). Љиг се налази на самом ободу Качера.

4 „Некрополе и гробни белези“, 1956, 257.

5 Исто; *Мраморје: споменици у западној Србији*, 2005, 140.

Kukosch.⁶ Треба напоменути да је у то време, али и дуго након ослобођења од Турака, село Гукош било једино насеље које се јавља у изворима, због чега неки аутори сматрају да је имало и одлике централног места овог краја.⁷ Почетком XIX века, Гукош се помиње као насеље са 50 (1818. године), односно 48 кућа (1822. године).⁸ Такође, тада није постојала ни данашња варошица Љиг, већ је насеље „на Љигу” тек 1922. године проглашено за варошицу,⁹ иако су хидроним и жупа Љиг (*Lugh* или *Ligh*) у оквиру Мачванске бановине познати у XIV и XV веку.¹⁰

Слика 1. Положај Маџарског гробља са околином
(фотографија: И. Кајтез)

- 6 Душан Пантелић, „Попис пограничних нахија Србије после Пожаревачког мира”, *Споменик САН* бр. ХСVI, II раз., књ. 75 (1948): 19-40.
- 7 Мирчета Вемић, „Постанак и развој насеља Љиг и Белановица”, *Зборник радова Географској институцији „Јован Цвијић”* књ. 55 (2006): 87-104; Олга Савић, „Љиг, природни и друштвени услови развоја”, *Зборник радова Географској институцији „Јован Цвијић”* књ. 24 (1972): 225-272.
- 8 Мита Петровић, *Финансије и услове обновљене Србије до 1842. по оригиналним документима*, књ. II – други услове, финансирање и народни приходи до 1835 (Београд: Државна штампарија Краљевине Србије, 1898).
- 9 Боривоје Дробњаковић, „Варошица Љиг”, *Гласник Етнографској институцији САН* бр. I (1952): 393-396.
- 10 Михаило Динић, *Српске земље у средњем веку, историјско-географске студије* (Београд: Српска књижевна задруга, 1978): 63.

Стара гробља у околини Љига

Како су качерска села разбијеног брдско-планинског типа, није неуобичајено да се у једном налази више гробља, односно да сваки заселак има своје гробље. Тако је у Заграђу 10 гробља, на Руднику седам, у Белановици и Гукошу по четири, у Војковцима, Живковцима и Штавици по три, а у осталим местима

Слика 2. Тип стеле-усадника типичних за 19. век на гробљу у Гукошу, са натписом и годином 1838 (фотографија: И. Кајтез)

по два или једно гробље. Њихов положај углавном следи исти образац. Лоцирана су на врховима мањих брда или на странама доминантних брда у близини села. Иако се на овим гробљима или поред њих понекад налазе и цркве, то у већини случајева није обичај. Положај гробља на доминантном узвишењу и недостатак цркве су, по неким ауторима, остаци паганских обичаја, бар што се средњовековног периода тиче, а осим у овом крају, срећу се на више локација у централној и западној Србији.¹¹

---

¹¹ Јеремија Павловић, *Качер и Качерци* (Београд: Св. Сава, 1928), 102; „Некрополе и гробни белези”, 1956, 234.

Маџарска гробља

У области Качер се сва стара гробља називају маџарским. Често се налазе у близини црквина, а у неким селима постоје и по два, па чак и три маџарска гробља. На њима су обично присутни надгробни споменици које су ранији аутори означавали као „велико камење”, али се у неким случајевима и места на којима нема трагова гробља називају тим именом.¹² У таковском крају, осим назива маџарско гробље, јавља се и термин грчко, који је чешћи за гробља непосредно испод Рудника и источно од Горњег Милановца. Будући да нема индиција да је у овом крају икада било етничких Маџара, претпоставља се да су овим именом означавани сви католици са севера, што се нарочито односи на аустријске војнике који су ратовали у Србији крајем XVII и у XVIII веку. И аустријска окупација Србије у периоду од 1718. до 1739. године у народу је сматрана маџарском. Такође, у народу су Маџарима називани и Срби који су за време аустријско-турских ратова отишли у Маџарску, те су често и српска гробља називана маџарским.¹³

У околини Љига је констатован велики број маџарских гробаља. Тако се у Качеру, по три маџарска гробља налазе у селима Војковци и Драгољ, два у селу Босута, а по једно у селима Калањевци, Шутци, Пољанице, Ивановци, Угриновци и Бољковци. У таковском крају су по четири маџарска гробља забележена у селима Мајдан, Неваде и Прањани; у Сврачковцима, Јабланици, Брусници, Калиманичима и Бершићима по три; у Грабовици, Лочевцима, Клатичеву, Срезојевцима, Брезни, Полому, Леушићима по два и, коначно, у Велеречи, Луњевицама, Семедражу, Дренови, Такову, Синошевићима, Накучанима, Љутовници, Ручићима, Горњим Бранетићима, Озрему, Лозњу, Теочину, Горњим Бањанима, Коштунићима по једно.¹⁴

Будући да у овом крају има доста мајдана, на сваком од ових гробаља налази се велики број камених споменика. По правилу, што је гробље ближе мајдану, то су споменици на њему већих димензија. Тако на ручићком гробљу има споменика висине око 3 м, а у Гукошу око 2 м.¹⁵

---

12 Милоје Ракић, „Качер”, у *Насеља српских земаља*, књ. 3, ур. Јован Цвијић (Београд: Српска краљевска академија, 1905), 767.

13 Milenko Filipović, „Starinska groblja u predelu Takovo: prilog proučavanju stećaka”, *Godišnjak Zemaljskog zavoda za zaštitu spomenika kulture i prirodnih rijetkosti narodne republike Bosne i Hercegovine* br. VIII (1962): 153-154.

14 *Стара гробља и надгробни белези у Србији*, 1995; „Качер”, 1905, 784–839; „Starinska groblja u predelu Takovo: prilog proučavanju stećaka”, 1962, 156-160.

15 *Качер и Качерци*, 1928, 102-103.

У описима нововековних споменика са старих гробаља у околини Љига, ранији истраживачи наводе да су постојали надгробници у виду стела („призми“), крстова и плоча. Они помињу да се испод плоче често налазила основа, односно „подзида“ од тесаног камена, која је могла бити висока и више од пола метра. На стелама и крстовима били су присутни различити натписи и мотиви, који су углавном повезани са занимањем покојника. Такође, јављале су се и стилизоване представе покојника. Слова натписа су обично била усечена и потом бојена. Споменике су израђивали мајстори или сами мештани у каменолому. Споменици богатих људи били су обично лепше декорисани, некад направљени од мермера са Венчанца, док су споменици сиромашних били грубе израде. Уколико гробље није било ограђено, понекад су појединци ограђивали гробове или су над њима подизали „кућицу“, односно кров на четири стуба.

На старим гробљима, осим надгробних споменика из новијег доба, јављају се и средњовековни споменици – стећци. Познати су с Маџарског гробља у Гукошу, али их у околини Љига има и на гробљима у Дићима (Манастирине), Славковици (Манастир) и селу Ба.¹⁶

У таковском крају није уочен образац у погледу облика стећака, али је њихова заједничка одлика то што нису обрађивани или је реч о грубој обради. Веома су ретки примерци правилног облика добијеног клесањем. Често нису украшени, а ако јесу, присутан је мотив крста, урезан или изведен у рељефу. Натписи и декорација (у виду различитих орнамената и фигуралних представа) чешћи су на споменицима из XIX века. За већину „маџарских“ гробаља са стећцима мањих димензија, у облику плоче, сандука или слемењака, не може да се одреди старост јер је обичај подизања такве врсте споменика у овом крају трајао дуго, па и у XIX веку.¹⁷

Маџарско гробље у Гукошу

Гробље се простире на површини од око 1,65 ha. Старо гробље обухвата њен централни и источни крај, док савремено гробље има тенденцију ширења ка западу и југу, али и ка централном, старом делу (Слика 3).

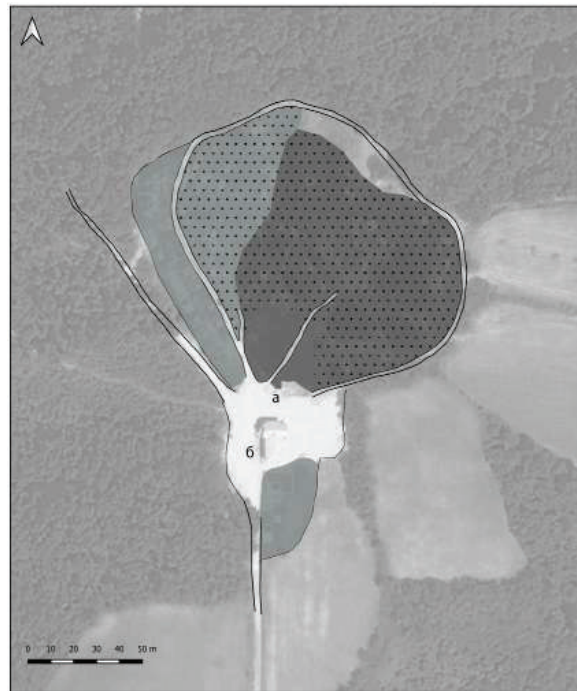
Приликом обиласка локалитета, ауторке су уочиле најмање 80 старих надгробних споменика, махом из XIX века, што је установљено на основу натписа на неким од њих. Претпоставља се да има и старијих, који се датирају у XVIII век,

---

¹⁶ Мраморје: *стећци у западној Србији*, 2005, 90-91.

¹⁷ „Starinska groblja u predelu Takovo: prilog proučavanju stećaka”, 1962, 154-160.

према аналогијама са другим гробљима у овом крају.¹⁸ Број надгробника из XIX века је највероватније знатно већи, али се то у овом тренутку не може закључити због вишегодишње запуштене вегетације која покрива један део гробља.

Слика 3. План гробља: 1 – зона са савременим гробовима, 2 – зона са нововековним гробовима, 3 – зона са претежно савременим гробовима, 4 – зона са претежно нововековним гробовима, 5 – пут, а – триконхална грађевина, б – капела (аутор: И. Кајтез).

На основу затеченог стања, примећено је да се многи споменици не налазе у свом примарном положају, односно да су релоцирани због недавног укопавања гробова. Неки од њих су накнадно груписани и причвршћени за подлогу новијим малтером, док су други, након уклањања са својих првобитних позиција, наслагани на гомиле. Осим тога, поједини споменици, посебно усадници већих

¹⁸ Саша Савовић, *Срце у камену, Крајјуџаши и усамљени надгробници рудничко-џаковској краја* (Београд: Службени гласник; Горњи Милановац: Музеј рудничко-таковског краја, 2009), 12.

димензија, су пали под утицајем природних и можда антропогених фактора и сада су хоризонтално положени по тлу.

На гробљу су препознате четири групе нововековних надгробника, које су класификованих по узору на типологије које су предложили Н. Дудић¹⁹ и Ј. Ердељан.²⁰ Реч је о усадницима – стелама, усадницима-крстовима, положеним надгробним споменицима и комбинацији усадник – стела/крст и положен надгробни споменик (Табла 1). Свака од поменутих група има неколико варијанти. Осим тих типова, уочава се и један број аморфних споменика, који су током времена изгубили свој првобитни облик услед оштећења.

Усадници – сцеле

Под усадницима се подразумевају усправни надгробни споменици. Према облику могу бити правоугаони, правоугаони са заобљеним врхом и правоугаони са врхом на две воде (Табла 1/1–2, 4). Као посебан тип усадника издваја се капаш, усадник са „поклопцем” на врху (Табла 1/3). Њихова висина варира од 40 цм до скоро 2 м, с тим што треба напоменути да су понеки усадници доста утонули или су већ поломљени усадници накнадно причвршћивани за подлогу, тако да минималну висину треба узети с резервом.

Усадници – крстови

Најуниформнија група споменика на Маџарском гробљу су усадници-крстови (Табла 1/6–7), који достижу висину и већу од 2 м. Имају форму латинског крста, а горњи и бочни краци незнатно се сужавају од крајева ка средини.

Положени надгробни споменици

У групу положених надгробних споменика спадају плоче и сандуци, односно плоче с постољем од каменних блокова (Табла 1/8). На гробљу су ранијим проспекцијама констатована и три оштећена и утонула средњовековна слемењака.²¹

---

19 *Сцара гробља и надгробни белези у Србији*, 1995.

20 Јелена Ердељан, *Средњовековни надгробни споменици у области Раса* (Београд: Археолошки институт; Нови Пазар: Музеј „Рас”, 1996).

21 „Некрополе и гробни белези”, 1956, 257; *Мраморје: сцеећици у зајадној Србији*, 2005, 140.

Усадник – сџела/крст и њоложен надгробни сџоменик

Као посебан тип надгробника издваја се комбинација плоче и усадника. Најчешће је то комбинација крста и плоче са постољем (Табла 1/5), и то су најмонументалнији споменици на Маџарском гробљу.

Табла 1. Групе надгробника
(аутор: И. Кајтез)

Декорација

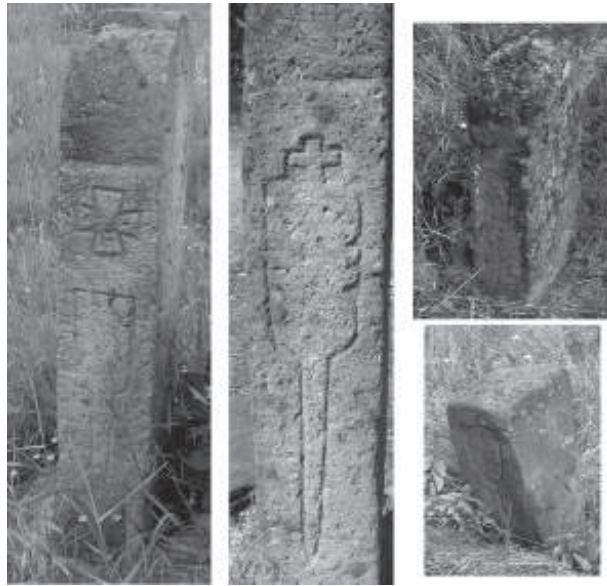
Тематски садржај и начин израде декорације су уједначени на свим типовима нововековних споменика. Најређе су украшени усадници – стеле мањих димензија, и то најједноставнијом орнаментиком. Усадници – стеле са обликом врхом већих димензија, као и усадници – крстови, су најбогатије орнаментисани споменици. Плоче нису украшене, док се декорација јавља на понеком постољу.

На свим споменицима доминира мотив крста (Табла 1/1–4, 6). Крстови су једноставни (Табла 1/4) или уписани (Табла 1/2, 6). Могу бити самостални,

као низови уписаних крстова (Табла 1/2) и као делови композиција са антропоморфним мотивом (Табла 1/1). Посебан тип је крст са постољем,²² који може бити једноставан, а понекад доњи крак има продужетке у виду два крака који се извијају нагоре (Табла 1/2).

Натписи на нововековним споменицима су релативно ретки, а углавном и слабо читљиви због оштећења. На основу њих, до сада је најстарији констатован споменик датован у почетак XIX века, у 1803. годину. Најчешће се срећу на усадницима – стелама, а понекад и на крстовима. Као мотив се неретко јавља и преслица, која се углавном налази на бочним странама споменика, махом на усадницима – стелама (Слика 4).

Слика 4. Мотив преслице на усадницима – стелама
(фотографија: А. Ђукић и И. Кајтез)

Најупечатљивији тип орнаментике на надгробницима је стилизована људска фигура сведена на мотив крста, тзв. сунцокрет фигура (Табла 1/7).²³ У питању је врло поједностављен, геометријски приказ људске главе, на коју се према доњем делу споменика надовезују краци крста, односно врат и тело

---

²² *Спирара гробља и надгробни белези у Србији*, 1995, 87-88, Т. 27.

²³ *Срце у камену, Крајњушаши и усамљени надгробници рудничко-шаковској краја*, 2009, 12.

фигуре. За тај тип декорације је карактеристично то што је цела представа уоквирена цикцак линијом. На лицима фигура су истакнути само очи и насмејана уста, а понекад су приказани и бркови (Слика 5). Такав вид украшавања јавља се најчешће на усадницима – крстовима, затим на усадницима – стелама, обично на њиховој западној страни. Споменици са поменутом декорацијом су типични скоро искључиво за руднички крај, односно за потес од Прањана преко Горњег Милановца до Љига.²⁴

Слика 5. Тип усадника – крста са представом стилизоване људске фигуре (фотографија: И. Кајтез)

Тренутно стање очуваности и степен угрожености надгробних споменика

Надгробни споменици на Маџарском гробљу у Гукошу изложени су природним и антропогеним деструктивним утицајима. Део гробља који тренутно није у употреби веома је запуштен и зарастао је у вишегодишњу вегетацију, те је самим тим неприступачан, а надгробници су погоднији за даљу девастацију

---

24 Исто.

Слика 6. Вишегодишња вегетација која прекрива један део гробља
(фотографија: И. Кајтез)

Слика 7. Надгробник инкорпориран
у конструкцију ограде савремене
гробне парцеле
(фотографија: И. Кајтез)

Слика 8. Савремене интервенције на
надгробнику и стање надгробника
пре и после механичког ошећења
(фотографија: И. Кајтез)

(Слика 6). На приступачном делу гробља је одређени број споменика утонуо у земљу због природног слегања тла, као и због деловања људи.

На старим надгробним споменицима могу да се уоче различити видови антропогених интервенција (Слика 7). Најпре, то је релокација надгробника, која подразумева њихово вађење и одлагање на гомиле или накнадно премештање са првобитног места и причврштивање за нову подлогу. На великом броју надгробника примећују се и механичка оштећења новијег датума, која су све учесталија. Осим тога, ширењем гробља и оградавањем гробних парцела, неки споменици су инкорпорирани у конструкцију ограде.

С друге стране, примећена је и жеља локалне заједнице да очува неке од ових споменика, која се огледа у покушају „конзервације” и спашавања надгробника. Запажено је да су неки натписи и мотиви, који су првобитно били бојени, накнадно обојени како би се освежио стари изглед споменика. Такође, често су пукотине или оштећени делови неких надгробника причвршћивани и попуњавани малтером. Иако је то један гест бриге према наслеђу и култном месту, то није адекватан начин конзервације споменика.

Најупечатљивији пример деструкције и непрофесионалне конзервације примећен је на једном од најмонументалнијих надгробника на Маџарском гробљу. У питању је тип споменика усадник – крст са плочом на постољу, на коме су уочени и механичко оштећење и конзервација. Наиме, у току последње две године, северни крак крста је отпао, али се не може са сигурношћу рећи да ли је то последица људске активности или трошности материјала. На истом споменику уочена је и ранија интервенција попуњавања пукотина малтером (Слика 8).

Осим поменутих интервенција, у последњих неколико година се гради мањи објекат триконхалне основе, на делу гробља на коме се махом јављају само стари споменици. Током тих радова уништен је или оштећен непознат број надгробника (Слика 9).

Закључна разматрања

Маџарско гробље у Гукошу је једно од типичних сеоских гробаља качерско-таковског краја, на коме је уочен континуитет сахрањивања од средњег века до данас. Из тог разлога, као и због специфичности самих споменика (поготово „сунцокрет фигура”), који нису чести и карактеристични су готово искључиво за околину Љига, ауторке овог текста су имале потребу да скрену пажњу на проблем начина ширења савремених гробаља на штету старијих. Иако су локалне заједнице свесне вредности тих култних места, што се огледа у покушају

заштите споменика, често се надгробницима рукује на неадекватан начин. То се огледа у нестручној конзервацији споменика, њиховом инкорпорирању у данашње гробне целине и релокацији, што утиче и на деструкцију старог гробља. Осим „бриге” о споменицима, примећују се и њихова деструкција и оштећења као последице изградње нових објеката и уклањања гробова на месту старог гробља. С обзиром на то да се данашње гробље пружа и ван опсега старог, поставља се питање да ли постоји потреба његовог ширења и у том правцу.

Слика 9. Положај триконхалне грађевине у току изградње са околним нововековним споменицима (фотографија: И. Кајтез)

Комплетна евиденција и техничко документовање надгробника на овом гробљу су неопходни будући да њихово стање захтева заштиту у што краћем временском року. Чињеница да се споменици налазе на гробљу које је и данас у употреби само повећава неопходност њихове заштите. Осим тога, постоји и потреба да се локална заједница, која је очигледно заинтересована за своје културно наслеђе, упозна са начинима на које може да допринесе његовом очувању.

Захвалница

Ауторке захваљују Александру Ђукићу и Удружењу за неговање културног наслеђа „Челник”, на стручној помоћи приликом прикупљања информација о Маџарском гробљу у Гукошу.

Литература

1. Вемић, Мирчета. „Постанак и развој насеља Љиг и Белановица”, *Зборник радова Географској институцији „Јован Цвијић”* књ. 55 (2006): 87-104.
2. Динић, Михаило. *Српске земље у средњем веку, историјско-географске студије*. Београд: Српска књижевна задруга, 1978.
3. Дробњаковић, Боривоје. „Варошица Љиг”. *Гласник Етнографској институцији САН* бр. I (1952): 393-396.
4. Дудић, Никола. *Сџара гробља и надгробни белези у Србији*. Београд: Републички завод за заштиту споменика културе, 1995.
5. Ердељан, Јелена. *Средњовековни надгробни споменици у области Раса*. Београд: Археолошки институт; Нови Пазар: Музеј „Рас”, 1996.
6. Зечевић, Емина. *Мраморје: споменици у западној Србији*. Београд: Српско археолошко друштво, 2005.
7. Марковић, Јован. *Географске области СФРЈ*. Београд: Завод за издавање уџбеника СФРЈ, 1967.
8. Павловић, Јеремија. *Качер и Качерци*. Београд: Св. Сава, 1928.
9. Пантелић, Душан. „Попис пограничних нахија Србије после Пожаревачког мира”. *Споменик САН* бр. ХСѢІ, II раз., књ. 75 (1948): 19-40.
10. Петровић, Мита. *Финансије и установе обновљене Србије до 1842. по оригиналним докуменџима*, књ. II – друџи усџанак, финансирање и народни џриходи до 1835. Београд: Државна штампарија Краљевине Србије, 1898.
11. Ракић, Милоје. „Качер”. У *Насеља српских земаља*, књ. 3. Уредник Јован Цвијић, 736-859. Београд: Српска краљевска академија, 1905.
12. Савић, Олга. „Љиг, природни и друштвени услови развоја”. *Зборник радова Географској институцији „Јован Цвијић”* књ. 24 (1972): 225-272.

13. Савовић, Саша. *Срце у камену, Крајинци и усамљени надгробници рудничко-таковског краја*. Београд: Службени гласник; Горњи Милановац: Музеј рудничко-таковског краја, 2009.
14. Ђоровић-Љубинковић, Мирјана. „Некрополе и гробни белези”. У *Археолошки споменици и налазишта у Србији II – Централна Србија*. Уредник Ђурђе Бошковић, 231-263. Београд: Српска академија наука, 1956.
15. Filipović, Milenko. „Starinska groblja u predelu Takovo: prilog proučavanju stećaka”. *Godišnjak Zemaljskog zavoda za zaštitu spomenika kulture i prirodnih rijetkosti narodne republike Bosne i Hercegovine* br. VIII (1962): 153-162.
16. Хаџи-Васиљевић, Јован. „Маџарско гробље у Ставама”. *Гласник Етнографског музеја у Београду* књ. 6 (1931): 115-116.

Irina S. Kajtez

archaeologist-conservator

Institute for the Protection of Cultural Monuments of Serbia - Belgrade

irina.kajtez@heritage.gov.rs

Teodora Z. Mladenović, PhD

research assistant

Laboratory for bioarchaeology, Department of Archaeology,

Faculty of Philosophy, University of Belgrade

teodoramladenovic25@gmail.com

**TOMBSTONES FROM THE MODERN AGE NECROPOLIS MADŽARSKO
GROBLJE IN LJIG – STATE OF PRESERVATION AND THE DEGREE OF
ENDANGERMENT**

Summary

The paper represents the current preservation state of 19th century tombstones from Madžarsko groblje cemetery in Ljig. It is one of the typical cemeteries in the Kačer and Takovo region which has a tradition of use from the Middle Ages to the present day.

By now, around 80 tombstones were recorded. Their number is probably much higher, but due to the perennial vegetation which covers one part of the cemetery, it is not possible to assume their accurate amount. Monuments were classified into 4 groups: vertical stela, vertical cross, horizontal tombstone, and the combination of the vertical stela/cross and the horizontal tombstone. The decoration style and motifs are uniform. The most common motif is cross with several variations. The most representative type of decoration is a stylized human figure reduced to the motif of a cross which is rare and it is characteristic almost exclusively for the surroundings of Ljig. The oldest recorded inscription dates to 1803, while similar tombstones could be dated to the earlier period.

In recent years, the site has been rapidly endangered by the expansion of the contemporary cemetery, which led to a decrease in the total number of monuments. Therefore, the tombstones from the Madžarsko groblje site require urgent protection.

Translated by Irina Kajtez and Teodora Mladenović

МУЗЕЈСКО ДРУШТВО СРБИЈЕ
SERBIAN MUSEUM ASSOCIATION

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

069

МУЗЕЈИ = Museums / главни и одговорни уредник Гордана
Пајић. - 1948, бр. 1-1965, бр. 18; н.с., 2008, бр. 1- . - Београд :
Музејско друштво Србије, 1948-1965; 2008-
(Чачак : Атеље Јуреш). - 24 cm

Годишње.

ISSN 1821-0694 = Музеји

COBISS.SR-ID 51173132